

Arbeids- og sosialdepartementet
Postboks 8019 Dep.
0030 OSLO

Dato: 01.03.2017

Vår ref: 17/01959-1 gh753

Deres ref:

NOU 2016:13 Samvittighetsfrihet i arbeidslivet. Høringsuttalelse fra Kirkerådet

Kirkerådet har sett frem til NOU 2016: 13 «Samvittighetsfrihet i arbeidslivet», og benytter seg av anledningen gjennom den åpne høringsrunden til å komme med våre kommentarer til utredningen. Samtidig er Kirkerådet svært kritisk til at verken Den norske kirke, Norges kristne råd eller en del andre sentrale aktører på tros- og livssynsfeltet er inkludert på høringslisten. Den norske kirke er direkte berørt og omtalt i utredningen.

Innledende kommentarer

Kirkerådet verdsetter den grundige utredningen som foreligger og slutter seg i all hovedsak til utredningens hovedbudskap.

Kirkerådet mener at utredningen gir et verdifullt bidrag til bevissthet omkring samvittighetsspørsmål i arbeidslivet. Utredningen slår fast at samvittighetsfrihet representerer en viktig verdi i et demokrati og at samvittigheten innebærer forpliktelser for arbeidstakere, arbeidsgivere, offentlige myndigheter og instanser og offentligheten i sin alminnelighet.

Utredningen gir en god gjennomgang av sentrale begreper og historisk bakgrunn for samtalen om samvittighet og samvittighetsfrihet. Sammen med gjennomgangen av det som finnes av forpliktelser, lovgivning og regulering av samvittighetsfrihet gir dette et godt grunnlag for analyser og drøftinger av eksempler på samvittighetskonflikter i arbeidslivet. For Den norske kirke er det også viktig å vektlegge de nære bånd mellom samvittighetsfrihet og tros- eller livssynsfrihet. Dette blir drøftet på en god måte i utredningen. Drøftingene viser også hvor sentralt tros- og livssynsoverbevisning står i mange av de spørsmålene som drøftes i utredningen.

Eksempelene som brukes i utredningen gir et godt bilde av hva samvittighetsfrihet kan dreie seg om i praksis. Kirkerådet ønsker at en kortfattet og popularisert fremstilling av utredningen, og de drøftelser og premisser som legges for saksfeltet, gjøres tilgjengelig for arbeidstakere og arbeidsgivere som en håndbok til bruk i arbeidslivet. Det er behov for økt kompetanse på feltet i alle deler av befolkningen, og bør også kunne være et spennende og givende utgangspunkt for samtaler på arbeidsplassen eller i samfunnet for øvrig (jf. blant annet kap. 11.3.2 *Arbeidstakere*, ss. 145 – 147). Vi vil avslutningsvis komme tilbake til akkurat denne utfordringen som utredningen reiser.

Premisser for samvittighetsfrihet

Utredningen anbefaler tre kriterier for reservasjon og anvender dem i drøftingen av eksemplene og viser på den måten at kriteriene er gode arbeidsredskap. Kriteriene belyses ved følgende spørsmål:

1. Bygger arbeidstakers ønsker om reservasjon mot å utføre bestemte arbeidsoppgaver på en *dyp og viktig samvittighetsoverbevisning*?
2. Kan reservasjon finne sted uten at det er *inngripende for tredjepart*?
3. Er reservasjon *gjennomførbart i praksis uten for store ulemper for arbeidsgiver og kollegaer*? (NOU 2016: 13 Samvittighetsfrihet i arbeidslivet, s. 12, 125 og 142)

Utredningens konklusjon er at det anbefales «en tolerant grunnholdning og smidige løsninger i møte mellom arbeidstaker og arbeidsgiver i praksis framfor ytterligere lovfesting av reservasjonsadgang, med mindre det er i et helt konkret spørsmål er helt spesielle forhold som taler for lovregulering» (s. 12). Kirkerådet støtter en slik holdning til samvittighetsspørsmål, og ønsker i samsvar med utredningen liten grad av lovregulering (med enkelte unntak som vi kommer tilbake til). Bakgrunnen for dette ønsket er godt grunnlagt i utredningen gjennom definisjonen av hva som skal legges til grunn for at noe er *samvittighetsspørsmål*:

1. Det må foreligge en subjektiv opplevelse av at det er dyptgripende.
2. Det må være mulig for andre å forstå at det som beskrives faktisk er dyptgripende for den det gjelder.
3. Oppfatningen må kunne begrunnes moralsk.
(s. 24)

Dette er etter vår mening gode kriterier, som også innebærer at vi støtter forholdsvis strenge krav til hva som kan falle inn under kategorien av samvittighetsspørsmål. Arbeidstakers moralske ansvar for ikke å påberope seg behov for reservasjon i utide er viktig, og tilsvarende må arbeidsgiver ta slike spørsmål på alvor når de først meldes inn. Tillit mellom enkeltmennesker og grupper har en sterk posisjon i det norske samfunn, og bør også prege arbeidslivet i møte med samvittighetsspørsmål.

Utredningen viser også at språkliggjøring av slike dyptliggende samvittighetsspørsmål ofte er vanskelig – og kan være vanskelig av mange grunner (samvittighetsgrunner er i seg selv ofte vanskelig å forklare, en annen kulturell eller språklig bakgrunn kan være utfordrende i møte med slike spørsmål, osv.). Kirkerådet ser det derfor som svært viktig å skape en kultur rundt disse spørsmålene som bygger på gjensidig tillit som gir tid til å formulere gode begrunnelser. Hva dette innebærer i praksis er vanskelig å uttrykke, men Kirkerådet velger å peke på noen muligheter til slutt i vår høringsuttalelse.

Anbefalingene i konkrete saker

Utredningen anbefaler å beholde lovreguleringen som den er i dag for abortinngrep og vielser, noe Kirkerådet støtter. Utredningen mener det bør vurderes om fritak til medvirkning ved forskning på fostervev eller medvirke ved transplantasjon av slikt vev, kan legges til rette uten spesiell lovbeskyttelse. Det anbefales at dette bør vurderes i revisjon av bioteknologiloven. I sin konklusjon vil Kirkerådet også støtte dette.

Kirkerådet er også enig i utredningens påpekning av behov for ny lovgivning om reservasjonsrett, nemlig dersom aktiv dødshjelp skulle bli vedtatt som en pasientrettighet. Spørsmål om liv og død, både ved livets begynnelse og slutt krever ekstra beskyttelse av reservasjonsretten.

Kirkerådet er i all hovedsak enig i utredningens vurderinger i saker som omhandler religiøse praksiser, deriblant omskjæring. Samtidig er Kirkerådet, som vi innledningsvis nevnte, forundret over at aktuelle religiøse organisasjoner og menigheter ikke er satt opp på høringslisten for spørsmål som f.eks. omskjæring. Saksfeltet er svært ømtålig og krever at minoritetsstemmer blir hørt.

Kirkerådet støtter også utredningens drøftelse i kap. 9.3.2 *Kan arbeidstakers overbevisning vurderes utenfra?*: «Hensynet til toleranse, menneskerettigheter og diskrimineringsvern tilsier at vi bør gi rom for, og verne om, mindretallsoppfatninger i samfunnet. Det følger naturlig av dette at vi også bør gi et visst rom for mindretallets egen analyse av hvor mye som moralsk sett står på spill for dem i en reservasjonssituasjon. Samtidig bør det også være aksept for at det stilles spørsmål om analysen ikke umiddelbart oppleves som overbevisende.» (s. 127). Utsagnet og drøftelsen i kapittelet dekker på en god måte mange av de utfordringer som kan komme i forbindelse tros- og livssynspraksiser, og da særlig for minoritetsgrupper.

Kirkerådet slutter seg til hovedbudskapet i utredningen, men vil i det følgende kommentere noen av eksemplene som utredningen presenterer. I seg selv gir eksemplene og drøftingene gode impulser til etiske refleksjoner og vanskelige dilemmaer.

Abort

Spørsmålene omkring abort er svært utfordrende, noe utredningen viser på en god måte. Reguleringen av reservasjonsretten til å avstå fra å utføre eller assistere ved abortinngrep synes å fungere i praksis og bør ikke endres, slik også utvalget mener. Når det gjelder veiledende samtaler med pasienten må fastleger som har reservert seg mot medvirkning til abort, kunne utføre disse. Man må kunne forvente at legens profesjonalitet vil hindre en krenkelse av pasienten. Dersom en lege skulle ønske å reservere seg mot veiledningssamtaler, vil det måtte løses ved lokal smidighet.

Prevensjonsmidler

Når det gjelder prevensjonsmidler er Kirkerådet enig i utvalgets påpekning: «Dermed synes manglende praktisk kyndighet å være en akseptert begrunnelse for å overlate innsetting av spiral til kollegaer, uten at dette har vært problematisert. I lys av dette kan det synes urimelig at samvittighetsgrunner ikke på samme måte kan begrunne at legen kan overlate denne oppgaven til en kollega.» (s. 96)

Assistert befruktning

Spørsmål omkring assistert befruktning reiser overordnede etiske diskusjoner. Utredningens drøftelser av de sidene ved dette som dreier seg om reservasjonsrett for helsepersonell er sakssvarende og støttes av Kirkerådet.

Forskning på og transplantering av fostervev.

Kirkerådet merker seg at det foreslås å ikke ha en lovbestemt rett til å reservere seg mot forskning på og transplantering av fostervev. Når det gjelder forskning på fostervev, er trolig en slik lovbestemt rett av mindre betydning fordi forskning i liten grad faller inn under personers/pasienters rett til nødvendig helsehjelp. Deltakelse i slik forskning vil trolig oftest i utgangpunktet ikke være omfattet av en tjenesteplikt som helsepersonell. De som av samvittighetsgrunner ikke ønsker å delta i slik forskning vil heller ikke engasjere seg i feltet. Nå det derimot gjelder transplantering av fostervev som et helsetjenestetilbud, vil dette kunne være en del av ytelse av ordinær helsehjelp. Kirkerådet legger til grunn at et ønske om å avstå fra deltakelse i slik virksomhet vil kunne begrunnes både etisk og helsefaglig på tilsvarende måte som et ønske om å avstå fra deltakelse i gjennomføring av svangerskapsavbrudd. I lys av dette mener Kirkerådet at en rett til reservasjon mot å delta i transplantering av vev fra foster bør være lov fastsatt på lik linje med reservasjon mot deltakelse ved gjennomføring av svangerskapsavbrudd.

Aktiv dødshjelp

Innføring av aktiv dødshjelp som en pasientrettighet uten samtidig å innføre lovbestemt reservasjonsrett er utenkelig. Utredningen peker på de mange begrunnelser som finnes mot aktiv dødshjelp. Videre peker den på den byrde det kan bli for en pasient og den reelle tilgangen til dødshjelp som vil bli begrenset for pasienten ved en reservasjonsrett. Her blir det en vanskelig

avveining mellom konsekvensene for pasienten og for helsepersonell om hva som skal veie tyngst. Kirkerådet støtter utvalgets konklusjon om at «...samvittighetsspørsmål som involverer «liv og død»-spørsmål påkaller spesiell beskyttelse.» og «...helsepersonell bør få reservasjonsrett mot å utføre og delta ved aktiv dødshjelp dersom det skulle bli vedtatt som en rettighet.» (s. 12)

Skolegudstjeneste

Kirkerådet finner drøftingen omkring læreres deltakelse på skolegudstjeneste som sakssvarende og har ikke noe å bemerke.

Åndelig omsorg på sykehjem og på diakonale sykehjem

Pasienter på sykehjem har rett til utøvelse av sin tro eller sitt livssyn. (Rundskriv I – 9/2009 *Rett til egen tros- og livssynsutøvelse*). Utredningen viser til dilemmaet som kan oppstå når pasienten ønsker hjelp til å få lest en bønn som Fadervår. For de fleste vil det være uproblematisk å lese en religiøs tekst/bønn, men i noen tilfelle vil det være problematisk. Ofte vil dette kunne løse seg ved samtale og dialog om hva som er det problematiske ved situasjonen. Men dersom det oppfattes som en religionsutøvelse i strid med egen religion eller eget livssyn, bør det kunne løses lokalt slik at den ansatte skal kunne slippe denne oppgaven. Utredningen har en interessant diskusjon om dette stiller seg annerledes på et diakonalt sykehjem med forventet lojalitet fra den ansatte i forhold til institusjonens religiøse forankring. Kirkerådet vil her mene at arbeidsgiver kan ha større forventninger enn ellers til personalets medvirkning til å legge til rette for pasientens trosutøvelse, men bør være like smidig som andre arbeidsgivere i å finne rimelige løsninger for fritak fra det den ansatte kan oppleve som religionsutøvelse.

Ekteskap for likekjønnede par

Utredningen har også her en grundig og god drøfting. Kirkemøtet vedtok i 2017 liturgi for likekjønnet vigsel. Alle medlemmer skal kunne inngå ekteskap i sin lokale kirke. Samtidig fastholder Kirkemøtet presters frihet til å velge om de vil foreta vigsel av likekjønnede par og sier at andre kirkelig ansatte bør ha en tilsvarende mulighet for ikke å medvirke (KM 06/17). Kirkerådet henviser for øvrig til høringsuttalelsene fra KA og Presteforeningen.

Omskjæring

Kirkerådet støtter rettigheter til både de som ønsker å reservere seg fra å gjøre slike inngrep og fra de som av religiøse grunner ønsker omskjæring av gutter. Omskjæring står så sentralt i noen tradisjoner at manglende tilbud kan oppfattes som religiøst belastende for de som evt. får vanskeligheter med å gjennomføre omskjæringen i trygge rammer.

Konkluderende bemerkninger

Kirkerådet vil avslutningsvis peke på noen utfordringer i møte med samvittighetsspørsmål. Vi velger her bevisst begrepet «utfordringer»: Dette er spørsmålstillinger som vi tror kan være berikende for det norske samfunn hvis vi håndterer dem på riktig måte. Det kan vi gjøre hvis det finnes vilje, redskaper og kompetanse til å gå inn i dem. Til dette siste ligger det en særlig utfordring i en utbredt «vegring» mot å samtale om, diskutere, og spørre om ting som vedrører tros- og livssynstilhørighet. Her mener vi utredningen gir mange gode føringer for videre «alminneliggjøring» av slike spørsmål, noe vi tror er viktig for å skape løsninger for samvittighetsspørsmål i f.eks. den lokale bedrift eller skole.

Utvalget sier i sin anbefaling: «I stedet for lovregulering fremhever utvalget moralsk dialog og refleksjon, hvilket særlig vi si en gjensidig vilje til forståelse og til å finne gjennomførbare løsninger i praksis. Utvalget mener reservasjonsønsker først og fremst bør behandles lokalt på den aktuelle arbeidsplassen i lys av de tre foreslåtte hovedkriteriene.» (s. 143). Utvalget går i det følgende videre til å anbefale aktiv bruk av «...relevante tros- og livssynssamfunn, interesseorganisasjoner, andre

kollegaer, tillitsvalgte eller arbeidstakerorganisasjoner og andre som kan hjelpe ...» (s. 146). Utvalget nevner bruk av slike ressurser i flere sammenhenger, også i sammenheng med konflikter. Kirkerådet støtter en slik bruk av nevnte ressurser. Vi vil særlig vektlegge tros- og livssynsorganisasjonenes unike kompetanse der tro eller overbevisning ligger helt eller delvis til grunn for reservasjoner eller særlige tilpasninger og deres kompetanse i å språkliggjøre («forklare») tro eller overbevisning.

Samtidig er det viktig å understreke to forhold: 1) Tros- eller livssynssamfunnene drives i stor grad drives på frivillig basis. Hvis de skal gi «... innspill til løsninger» (s. 145), vil det innebære nok en merbelastning for dem, og da særlig for de små minoritetssamfunnene; 2) Lokale løsninger og «... moralsk dialog og refleksjon» (s. 143) krever vilje fra arbeidstaker og arbeidsgiver, og eventuelle tros- eller livssynssamfunn, til å møtes og finne løsninger på utfordringer. Men det krever også kompetanse innen dialog og eventuelt også konflikthåndtering. Vi støtter utvalgets vurdering av å finne – i de fleste tilfeller – lokale løsninger. Men vi vil også understreke at slike løsninger krever vilje, redskaper og kompetanse innen tros- og livssynsfeltet og innen dialogisk metodikk.

Den norske kirke har i mange år arbeidet med dialog lokalt (menigheter), regionalt (på bispedømmenivå) og nasjonalt. Gjennom satsningen på kirkelige dialogsentre, gjennom arbeid i ulike kirkelige institusjoner og organisasjoner og gjennom samarbeid med dialogpartnere har kirken i mye erfaring og kompetanse på å tilrettelegge for samtaler om tro, overbevisning og samvittighets spørsmål. Den norske kirke har også erfart at dette koster både tid, krefter og midler for å skape grunnlag for god samhandling lokalt. Vi vil derfor oppfordre til at det satses midler og krefter på å støtte dialogtiltak i hele landet, og at opplæring i dialogisk metodikk og samhandling blir vektlagt både i skoler, i offentlig forvaltning og overfor bedrifter i hele landet. Vi tror uansett at dette vil være en rimeligere investering enn hvis større deler av feltet skulle reguleres gjennom lover og forskrifter.

Med vennlig hilsen

Jens-Petter Johnsen
direktør

Paul Erik Wirgenes
avdelingsdirektør

Dokumentet er elektronisk godkjent og har derfor ingen signatur.

Mottakere:
Arbeids- og sosialdepartementet

Postboks 8019 Dep. 0030 OSLO